

illatokban fűrészi piros orrát.” Ám a látványhoz tapadó ábrázolás „megemeléséhez” is ért, mitologikus fénybe képes emelni a köznapi jelenetet: „És míg e ködben szemük csillaga / ragyog, mint tíz külön világ, / lent a levesben / úszkálnak az arany-karikák” (*Arany*). Máskor játékos-groteszk hasonlattal érzékelteti a látvány meglepő szépségét, merész lendületét: „A tintakék égbe, / mint suszterszögecske / fúródik a kemény / magasba a fecske. // Csapkod, cikkan s ahogy / megvillan a teste, / elolvad, mint kézben / jégeső-szemecske” (*Fecske*). Érett költészetének képfőformáló technikája is megjelenik az első versekben, ígéretként annak a képi „forradalomnak”, amely azután az ötvenes évek közepén valóban bekövetkezik. A kozmikus és biológiai képekre gondolok. Már az *Ezüst* kozmikus távlatokba helyezi a látványt: „Az utazó csak áll a nagy hidegben, / körülötte csipás és álmos öregek. / Bajusza jégcsap, pillája ezüst / félgömb, mint másnak senkinek. / Csak áll, az állatokat nézi, / ahogy fölporzik a hó a paták alatt, / a millió bolygóval teleszórt / csillogó és véges tejutakat. / Két füle ezüst, haja is ezüsből. / A lovak sörénye, farka lobog, / bársonyos orrlíka, tompora füstöl.” Hasonló módon járnak el az *Öregek* és az *Isten tehénkéje* című versek is. A *Halak is vannak* című korai költemény pedig a biológiai érdeklődés, mégpedig jellegzetes módon a vízi világ iránt ébredt érdeklődés példáját mutatja: „Hinárnak látják már a füstöt, víznek a felhőt és eget. / Szálkavékony bordájuk ketrecében / hólyag van tüdő helyett. / Üstökük széthull, szemük kimered. / Tátogatnak az éhes porontyok, / orrlíuk, szemük, szájuk szinte / bugyborékol s mint a pontyok / néma és riadt csordája libegnek. / Hiszen csak víz a világ! / És mint óriási buborékok / föl szállnak a házak és a fák.” A biologizmus e parányi csírájától vezet az út *A tékozló ország* és *A halottak királya* örvénylő, látomásos képsorai felé. A költői tehetség igazi természete az első hangpróbákban is, lám, megmutatkozott.

TAMÁS ATTILA

Ady-indíttatások Juhász Ferenc munkásságában

ADALÉKOK A JUHÁSZ-LÍRA FORRÁSAINAK FÖLTÉRKÉPEZÉSÉHEZ

Vannak költők, akiknek munkásságában viszonylag nehéz kimutatni az elődök példájának nyomát. Juhász Ferenc több ízben keltett meghökkenést vagy éppen megbotránkozást azzal, hogy olyan művekkel lépett a nyilvánosság elé, melyek szembeszökően eltértek az uralkodó konvencióktól, mégsem tartozik ezek közé. Ha a magyar lírában keressük meg azokat, akik elődeinek, részben tanítómestereinek is tekinthetők, akkor leginkább alighanem Vörösmarty Mihály életművében kell tájékozódunk, az ő komor — majd főséges, majd széjjelzilálódó — látomásai, az ő eposzi bőséggel ömlő sorai adták az egyik legerősebb ösztönzést a juhászi életmű kibontakozásához. A többnyire nyíltan is megvallott elődök sorában azonban még sokan kapnak helyet: a magyarok közt a két évszázada született Csokonai Vitéz Mihálytól kezdve Petőfin és József Attilán át a Juhász Ferencet alig másfél évtizeddel megelőző Weöres Sándorig. Ebben a változatos együttesben azonban különösen fontos — Vörösmartyéval vetekedő — helyet kap századunk költőforradalmárának, Ady Endrének az életműve.

Ennek részleges vizsgálatára vállalkoznak a következő sorok.

*

Kettejük kapcsolatának a felszínen is észrevehetőek a jelei. A már bonyolult fejlődési szakaszokon túljutott fiatal költő merőben újszerűnek mutatkozó kötete, az 1955-ben megjelent *A virágok hatalma* összefoglaló önjellemzést adó verssel, a *Látomásokkal áldott életemmel* nyit.

„Csodák, csodák és látomások,
vad újjongások zokogások...”

— sorjáznak egymás nyomában a magas hőfokra izzított szavak, de úgy, hogy az egyszerűség vágya is hangot kapjon bennük:

„Osztani magamat meg mással,
nem fölperzselni a látomással.”

Ady életének utolsó kötetét, *A halottak élént* indította így:

„Hát ahogyan a csodák jöttek,
Úgy írtam megint ezt a könyvet.

Sem magamnak és se nem másnak:
Talán egy szép föltámadásnak.

Se nem harcnak, se nem békének:
Édes anyám halott nénjének.”

Juhász halott apjának az alakját idézi példaként, „aki maga a tisztaság volt”, s mellé egykori, naivabb önmagát:

„Vágytam egyszerű, tiszta hitre,
ami az embert megsegítse.”

A halott Ady-rokon naivitása viszont gyermekmód úgy

„... tudta, látta, vélte, hitte,
Hogy ez a világ legszebbikje.”

Magában a látomásosságban, ősi jelképek megújítására való törekvésben már *A tékozló országra* írója és Ady közt (tehát 1954-ben) is meglátta a hasonlóság jegyeit az Ady-életmű két jeles ismerője: Hatvany Lajos és Földessy Gyula. Az érzelmi-indulati telítettségnek, a képteremtés színességének, bujaságának, a végső összefüggésekben látni akarásnak, a magyar múlt mélyrétegeivel való azonosulásnak (mely ugyanakkor nem ellentétes az egyetemességre irányulással) általában is van annyi közös vonása kettejük munkásságában, hogy föl lehessen tételni: egymással rokon egyéniségek érelték ki ezt a két életművet. Már az 1954-es *Óda a repüléshez* című kötet halhatatlanságra vágyó királyfija is ahhoz hasonló túlérzékenységgel idegenkedett a várudvar „vihogó bandában” álló „cicomás vitézei”-nek „buja vigalmá”-tól, ahogyan korábban a Nyulak szigetének hajdanvolt Margitja borzadt a „prüszkölő kún lovak” hátán érkező „hetyke magyarok” és „hajrázó, vad, bozontos férfiak” csapatától. (A *Szent Margit legendájában*. — Ez utóbbiak világából örökítettek meg újból valamennyit a *Rezi bordal* „szűz-perzselő tobzódások”-at felidéző sorai is.) Mikor *A Mindenség szerelmét* — első, úgynevezett nagyverseinek egyikét — írja, akkor is ott van Juhász Ferenc mögött Ady példája; nem véletlen, hogy majd így kezdi egyik prózai vallomását: „Ady Endréről beszélni annyi, mint a Mindenségről beszélni”. A Szerelem is leginkább kettejük szemében nőtt kozmikus tényezővé. „Csók, amely elrendeltetett” — ezt csak Ady írhatta volna le Juhász előtt; az a költő, aki annyira rendeltetésszerűen tudta két ember egymáshoz kapcsolódását látni, hogy a csókokról is azt mondhatta: azok az Idő elmúlt szakaszában „csattan-tanak” — szinte személytelenül. (*Meggyőtört, szomorú arcod*, illetve *Elbocsátó, szép üzenet*.) Az „egymásért marakodás” ugyancsak Ady lírájában nyert Magyarországon első megfogalmazást, ő tudta két ember szerelmében nagyobb törvények beteljesül-

tét látni és láttatni — a szerelemben, mely Juhász szavai szerint is „törvénye a jövőnek, az igazi megvalósulás”. A nemzethalál látomásával birkózó Ady tudta ki-
mondani, hogy minden bűnével együtt is „ennél a... fajnál poétább faj nem élt
soha”, ő tudott arról a kötöttségéről vallani, melynek kényszerére magasba szállásai
után mindannyiszor kőként hull vissza szülőföldjének porába: „amelyből vétetett”.
Juhász annak a hitnek a hirdetésével zárja töprengését a költészet jövőjéről, hogy
„nem pusztul el... az a nép, amelyből vétetett, az a nagy-álmú és nagy szenvedésű
nép, amelyből szólnia kiválasztatott, ... nem szárad el a Ringyórobbanás világpusz-
tító csókjaitól az a nyelv, melyen szólnia rendeltetett.” A kiválasztottságérzés (pél-
dálul „Kijelöltjei és Megjelöltjei vagyunk a jövőtlenség és a jövő magányos Fém-
csillagának, Fölkentjei a Jövő-Új-Halálnak” — *A Szent Tűzözön Éneke* soraiban)
éppúgy Ady-hagyományok továbbélése, mint általában Juhász sorsszerűség-felfogása,
„eleve-bizonyosság”-hite. (Az igazi költészet „sorsos”, ahogy Ady Endre mondaná”
— írja elméleti fejtegetéseiben is, és ő is keresi néha „a legfőbb Valaki”-t, aki
akarja a dolgok történetét — 1971. nov. 12. —, akárcsak sok versében Ady Endre.)
Az önnön énjében megvalósulóknak érzett emberi főnség nevében Ady szólt először
annyi keserű váddal az eszméit tagadó emberről, amennyivel majd Juhász Ferenc
újítja föl az ötvenes évek derekán a vádat: „romlott volt minden sejtje régen
büszke-nyomoromnak, és elárultatott az én emberségem”.

Jelképek között is vannak majdnem teljesen azonosak. Ilyen például „a nagy
Nyíl”, melyet Juhásznál a *Vers négy hangra*... képei közt találunk, s mely Adynál
többek között az *Új s új lovat* soraiban jelent meg, mintegy négy évtizeddel koráb-
ban. Babonákkal is ketten birkóztak igazában a magyar lírikusok közül. („Babonás,
végetlen éj” veszi körül Adyt a *Fekete hold éjszakáján*, „babonás, ódon vár” volt a
lelke is, „örület éj”-en volt találkozója Gina költőjével — „babonák napja”, vagy
pontosabban: babonák éjszakája, „mikor a legnehezebb” az időpontja Juhász Ferenc
jól ismert számvetésének.) A bibli-kusság is kettejük-nél jut igazán nagy szerephez:
a jelenések látnokainak megidézésében, a régies hangban, a nagy indulatok és a
nagy elgyöngülések megszólaltatásában. Istenes versekről is az ő életművük viz-
sgálatakor beszélhetünk a leginkább, ha az újabb magyar líra termését vizsgáljuk.
(Juhásznál: *Isten szájában*, *A sejtetem harangjai*, *A titok ütő ujsa*, *Akinek szívére
ráfújt az isten*, *Könyörgés Dögvész-Istenhez* stb.) A „szarvassá változott fiú” anyja
pedig — Juhász Ferenc egyik legkimagaslóbb alkotásának fő alakja —, aki

„nehéz haját lebontotta,
szótt abból sűrű, rengő fátyolt,
.....
szótt súlyosan lobbanó palástot,
fekete zászlót a szélnek
a tűz-lucskos, vérszagú alkony” —

leginkább abban a titkos-varázsos asszonyban ismerhetné föl a maga elődjét, akinek

„Sötét haja szikrákat szórt,
Dió-szeme lángban égett,
Csipője ringott, a büszke
Kreol-arca vakított” —

s aki csak azért jött, hogy megszülje a maga ugyancsak különös fiát, a „pacsirta-
álcás sirályt”. (Az *anyám és én* soraiban.) És ha Ady ezekkel a szavakkal ad for-
mát egyik alapélményének: „az Élet szent okokból élni akar” (*A Tűz márciusában*),
akkor Juhász Ferenc „a létnek mindig léteznie kell” díszíttelenebb változatában
fogalmazza újra ugyanezt a vitalizmus-mítoszt — megint csak költészetének lényegé-
ből következően.

Nem véletlenül említi maga Juhász is olyan sokszor Ady Endrét. Akkor is,

mikor elődeiről kérdezik (*A legyőzött csillagszórú bárány*), akkor is, mikor költői indulásának korszakára emlékeznek (*Bajza utcai ős*) és „Politika és Szerelem” ihletéséről szól. Nem véletlenül kerül elő Ady neve talán akkor sem, mikor József Attila elhanyagolt sírjának látványa indítja Juhászt szólásra, s talán csak a *Sírni, sírni, sírni* író Ady ismerte rajta kívül a zokogásnak azt az elementáris erejét, mellyel itt *másik* példaképéhez intézett szavait zárja: „... és sírok, és sírok és sírok és csókolgatom megemészthetetlen csontjaidat”. Nem véletlenül találkozhatunk nevével akár Petőfinek az emlékét idéző szavaiban, akár egy háborús Mednyánszky-kép „átírásának” alkalmával: „Ady Endre zokogása ül itt, a Vén fiú, de itt nem zúg, zuhad, árad már a nóta...”

Szükségyszerűség ismerhető hát föl abban, ha tőle indítatva alkotja meg talán legtokéletesebb íróportréját is, az *Ady Endre utolsó fényképét*:

*„Fáj az istent roncsokban látni,
a kozmosz-szívűt a művén merengni...”*

Művészi tudáson kívül teljes azonosulásnak és kívülről nézve megértésnek a kettősére is szükség volt ahhoz, hogy megalkossa azt a képet, mely föltételezhetően majd Ady-szobrok ihletésébe is belejátszik. Megörökítve azt az embert, aki már harmincévesen is rokkant lábbal járónak s a halál rokonának vallotta magát, s aki mégis jelképévé tudott lenni a magát meg nem adásnak, aki a teljes összeomlás szélén, csupán hetekkel a tényleges halál előtt is még félelmetes erkölcsi tiltással tudott magasodni — ha mással nem, a maga kegyetlenül gúnyos szavaival: „és most: jöjjetek, győztesek. Üdvözet a győzőnek:”

Nem üres konvencionális ezért elmondani: Juhász Ferenc Ady-követésének, Ady-hagyományokhoz való viszonyának tárgyalása külön tanulmányt érdemelne. Olyan munkát, mely a rokonság jegyeinek pusztán számbavételén túl az újszerű értékek elemzésére éppúgy gondot fordít, mint a hatás, illetve rokonság lehetséges problematikusságának vizsgálatára. Ennek elvégzésére azonban csak nagyobb: az életmű egészét átvilágító írás lehet valóban alkalmas.

Reméljük, ezt is meghozzák a közeli évek: élő irodalmunknak olyan jelenségei kívánnak itt tárgyalást, melyek már régóta az irodalomtörténetírás feladatkörébe tartoznak.

BATA IMRE

Juhász Ferenc létlírája

Minden nagy költészet létérdekű, ám nem minden időben kérdéses a lét. Létlíráról beszélni annyi, mint a lét kérdéses voltát beismerni. A romantikus művészet fejezte ki először a létmegrendülés kollektív élményét, a keresztény világkép alapjaiban megrendültségét. A középkor utolsó századaiban kezdődött az, ami a tizenkilencedik század filozófiájában is megfogalmazódott: maguk az evidenciák rendültek meg, a keresztény világkép pillérei. A múlt századi filozófia ismeretkritikában, ontológiai kísérletekben, értékelméleti válság konstatálásában, etikai nihilizmusban jelentette be a szellem általános krízisét, s ez máig jellemzi a polgári gondolkodást, s a művészetet is. A lét — a világkép — megrendült evidenciái a művészetnek megújulást ígértek. Ott volt a kihívás: az elveszett világkép helyett újat teremteni